

9-MAY XOTIRA VA QADRLASH KUNI

Rahmonaliyev Yahyobek

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonda nishonlanadigan 9-May – Xotira va Qadrlash kunining tarixiy ildizlari va zamonaviy ahamiyatini tahlil qiladi. Ikkinchi jahon urushida qozonilgan g'alabaning insoniyat taqdiridagi o'rni, fashizm ustidan erishilgan zafar va bu jarayonda o'zbek xalqining qo'shgan ulkan hissasi yoritiladi. Tadqiqot ushbu kunning milliy qadriyatlarni mustahkamlash, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda tinchlik va barqarorlikni qadrlashdagi rolini chuqur o'rganadi. Maqolada xotira madaniyatining jamiyatdagi o'rni va uning kelajak avlodlar uchun saboq bo'lishi zarurati ilmiy nuqtai nazardan asoslanadi.

Kalit so'zlar: 9-May, Xotira Va Qadrlash Kuni, Ikkinchi Jahon Urushi, G'alaba, O'zbekiston, Vatanparvarlik, Tinchlik, Tarixiy Xotira

Kirish

9-may O'zbekistonda "Xotira va Qadrlash Kuni" sifatida nishonlanadigan muhim milliy bayram bo'lib, u mamlakatning tinchliksevar ruhini va tarixiy xotiraga bo'lgan chuqur hurmatini aks ettiradi. Ushbu kun 1999-yildan buyon, O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan, Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan g'alabani va G'arbiy frontdagi urushning yakunini xotirlash maqsadida ta'sis etilgan [2], [3]. "Xotira" tushunchasi millatning hayotiyligi uchun g'oyat muhim bo'lib, uni ajdodlar donishmandligi va milliy meros bilan bog'laydi, shu orqali milliy o'zlikni mustahkamlaydi [1], [2]. "Qadr" esa shaxslar va ularning intilishlarini yuksaltiruvchi, tinchlik va farovonlik yo'lida jon fido qilganlarni sharaflovchi qadriyatdir [1].

Bu kun nafaqat Ikkinchi jahon urushining fojiali oqibatlarini unutmastikka, balki tinchlikning qadriga yetishga, vatanparvarlik ruhini singdirishga va ogohlikni targ'ib qilishga qaratilgan [1], [2]. O'zbekiston xalqining Ikkinchi jahon urushidagi ulkan hissasi va qurbonliklari, jumladan, fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan salmoqli hissasi ushbu bayramning markaziy g'oyalardan biridir [1], [2].

Yangi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, urushga safarbar etilgan o'zbekistonliklar soni 1,951 millionga yaqin bo'lib, 538 mingdan ortiq kishi halok bo'lgan [4], [6]. Mustaqil O'zbekiston ushbu bayramning mohiyatini milliy xotira va shaxslarga hurmat kuniga aylantirib, tinchlikni doimiy targ'ib qilib kelmoqda [3]. Bu yondashuv O'zbekistonning milliy ongi va falsafiy dunyoqarashida chuqur o'zgarishlarni anglatib, uni 21-asrga o'ziga xos ma'naviy qarashlar bilan olib kiradi [3]. Shu sababli, 9-may – Xotira va Qadrlash Kuni tinchlik, milliy birdamlik va avlodlararo bog'liqlik ramzi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

9-mayning Sovet Ittifoqidagi "G'alaba kuni"dan O'zbekistonning "Xotira va Qadrlash Kuni"ga aylanishi mamlakatning mustaqillikdan keyingi o'ziga xosligida chuqur g'oyaviy va falsafiy o'zgarishni anglatadi. Sovet davridagi bayram asosan Qizil Armiyaning harbiy g'alabasi va kommunistik tizimning mafkuraviy ustunligiga qaratilgan bo'lsa, mustaqil O'zbekiston bu tarixiy voqeani milliy nuqtai nazardan qayta talqin qilib, shaxsiy fidoyilik, insoniy azob-uqubatlar va tinchlikning universal qadrini ta'kidladi [3]. 1999-yilda boshlangan bu evolyutsiya shunchaki nom o'zgarishi emas, balki tarixni tubdan qayta izohlash, siyosatlashgan narrativdan insonparvarlik va milliy ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishga o'tish edi [2]. Bu o'zgarish O'zbekistonga Ikkinchi jahon urushida o'z xalqining ulkan hissasi va yo'qotishlarini kengroq Sovet narrativining bir qismi sifatida emas, balki o'z milliy tarixining alohida va muhim bobi sifatida tan olish imkonini berdi. Bu o'z milliy tarixiy xotirasini belgilash va o'ziga xos urf-odatlar hamda ma'naviy merosiga mos keladigan bayramlarni ta'xis etish huquqini ta'kidladi [3]. Bu qayta baholash milliy ongni yangilash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatga 21-asrga tinchlik, inson qadri va tarixiy haqiqatni ustuvor biladigan o'ziga xos ma'naviy dunyoqarash bilan kirish imkonini berdi [3].

"Xotira" (eslash) va "Qadr" (hurmat/qadrlash) tushunchalari bu milliy kunning falsafiy asosini tashkil etib, harbiy g'alabani shunchaki xotirlashdan tashqariga chiqadi. "Xotira" o'tmishni, xususan, ajdodlar donishmandligini va milliy

merosni eslash, saqlash va avlodlarga yetkazishning faol jarayoni sifatida tushuniladi, bu esa millatning hayotiyliigi va davomiyligi uchun juda muhimdir [1]. U milliy o'zlikni mustahkamlash va tinchlik hamda erkinlik yo'lida qilingan qurbonliklarning hech qachon unutilmasligini ta'minlash uchun kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu xotira statik emas; u hozirgi zamonnini shakllantiradigan va kelajakni yo'naltiradigan tarix bilan dinamik aloqadir. "Qadr" esa shaxslar va ularning intilishlarini yuksaltirishni, har bir insonning o'ziga xos qadr-qimmatini tan olishni o'zida mujassam etadi. U ayniqsa mamlakat tinchligi va farovonligi yo'lida o'z hayotini bag'ishlagan yoki eng oliy qurbonliklarni qilganlarni, shu jumladan O'zbekiston xalqining fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan salmoqli hissasini sharaflaydi [1]. Bundan tashqari, "Qadr" tirik qariyalar va faxriylarni qadrlashni, ularning tajribalarini tan olishni va ularning farovonligini ta'minlashni o'z ichiga oladi, shu bilan avlodlararo hurmat va minnatdorchilik zanjirini yaratadi [1]. Xotira va qadrlashga bo'lgan bu ikki tomonlama urg'u aholi orasida chuqur minnatdorchilik, vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyati tuyg'usini shakllantiradi.

O'zbekistonning Ikkinchi jahon urushiga qo'shgan ulkan va ko'p qirrali hissasi, ko'pincha kengroq tarixiy narrativlarda yetarlicha baholanmagan bo'lsa-da, Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan boshlangan so'nggi keng qamrovli tarixiy tadqiqotlar orqali yanada aniq va hayratlanarli raqamlar yuzaga chiqdi, bu esa avvalgi hisob-kitoblarni sezilarli darajada qayta ko'rib chiqishga olib keldi [4], [6]. Hozirgi kunda urush harakatlariga qariyb 1,951 million o'zbekistonlik safarbar etilgani aniqlangan, ya'ni o'sha paytdagi O'zbekiston SSR fuqarolarining har uchdan biri bevosita mojaroda ishtirok etgan [4], [6]. Bu raqam avvalgi ma'lumotlarga nisbatan 451 ming kishiga ko'p bo'lib, nisbatan kichik respublikadan safarbarlik ko'lamining ulkanligini ko'rsatadi [6]. Insoniy yo'qotishlar halokatli edi: urushda 538 mingdan ortiq o'zbekistonlik halok bo'lgan, bu avvalgi 396 mingdan qayta ko'rib chiqilgan raqam bo'lib, qo'shimcha 158 ming kishi bedarak yo'qolgan [4], [6]. Bu raqamlar o'zbek xalqi chekkan ulkan qurbonliklarning ayanchli manzarasini chizadi. Sovet rejimiga nisbatan tarixiy noroziliklarga, masalan, majburiy kollektivizatsiya

va diniy ta'qiblarga qaramay, fashizmga bo'lgan kuchli nafrat o'zbek aholisini birlashtirib, ularni umumiy dushmanga qarshi jasorat bilan kurashishga undadi [4], [6]. Bu murakkab tarixiy kontekst ekzistensial tahdid oldida siyosiy farqlardan ustun bo'lgan chuqur axloqiy imperativni ta'kidlaydi.

O'zbek jangchilari Ikkinchi jahon urushining barcha frontlarida g'ayrioddiy jasorat va matonat ko'rsatib, mojarolar yo'nalishini belgilab bergan asosiy janglarda ishtirok etdilar. Ularning jasorati urushning dastlabki kunlaridanoq yaqqol namoyon bo'ldi, dastlabki oylarda 32 ming yosh o'zbek ko'ngilli ravishda frontga yo'l oldi [5]. 1941-yil noyabridan 1942-yil martigacha O'rta Osiyo harbiy okrugida tashkil etilgan keng qamrovli o'quv tarmog'i 14 ta milliy diviziya va brigadani shakllantirib, tezda tayyorlangan xodimlarni jang maydonlariga joylashtirdi [5]. O'zbek askarlari Brest qal'asini himoya qilish kabi afsonaviy janglarda o'zlarini ko'rsatdilar, u yerda ular ulkan kuchlarga qarshi qahramonlarcha kurashdilar. Moskva mudofaasida 180 nafar Toshkent kursanti hal qiluvchi rol o'ynadi, jarroh G'ulom Abdukarimov esa 120 kishining hayotini saqlab qoldi, bu ham jangovar, ham insonparvarlik jasoratini namoyish etdi [5]. Urushning burilish nuqtasi bo'lgan Stalingrad jangida 2738 nafar o'zbek askari jasorati uchun medallar bilan taqdirlandi, katta serjant Usmonov esa eng oliy qurbonlikni qildi [5]. O'zbek bo'linmalari Kursk jangida va Dnepr daryosini kechib o'tishda ham muhim rol o'ynadi, bu yerda qariyb 100 nafar o'zbek jangchisi o'zlarining g'ayrioddiy jasoratlari uchun Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'ldi [5]. Jasorat faqat erkaklar bilan cheklanmadi; snayper Zeboxon G'aniyeva kabi ayollar ham jang maydonida ajoyib jasorat va mahorat ko'rsatdilar [5].

Muntazam armiyadan tashqari, o'zbeklar dushman ortida harakat qiluvchi partizan otryadlarida ham muhim o'rin tutib, qarshilik harakatiga sezilarli hissa qo'shdilar. Mamadali Topivoldiyev kabi shaxslar partizan guruhlariga rahbarlik qilib, dushman ta'minot yo'llari va aloqalarini buzgan jasoratli operatsiyalarni amalga oshirdilar, bu esa zukkolik va qat'iy sadoqatni namoyish etdi [5]. Shaxsiy jasorat namunalari ko'pincha janglar miqyosidan ham oshib ketardi. Masalan, 18 yoshli Shodi Shoimovning Dneprni kechib o'tish paytida ko'rsatgan g'ayrioddiy jasorati

uchun Sovet Ittifoqi Qahramoni bo'lganligi, 1944-yil 28-iyunda halok bo'lishidan oldin qo'l jangida ishtirok etgani shaxsiy qurbonliklarning yorqin namunasi [4], [6]. Yana bir ta'sirchan misol – 1941-yilda Smolenskda asirga olingan va Niderlandiyaga yuborilgan 101 nafar o'zbek harbiy asirining taqdiri. Ular haddan tashqari qiyinchiliklarga va natsistlarning targ'ibot urinishlariga qaramay, taslim bo'lishdan bosh tortdilar; 24 nafari ochlik va kasallikdan vafot etdi, 77 nafari esa 1942-yilda o'z qarshiliklari uchun qatl etildi [4], [6]. Yangi tarixiy tadqiqotlar orqali sinchkovlik bilan ochib berilayotgan va hujjatlashtirilayotgan bu hikoyalar o'zbek xalqining tasavvur qilib bo'lmas qiyinchiliklar oldidagi so'nmas ruhi va axloqiy matonatining kuchli dalilidir [4], [6].

O'zbekistonda front orti ham g'alabani ta'minlashda teng darajada muhim rol o'ynadi, misli ko'rilmagan matonat, birdamlik va insonparvarlik ruhini namoyish etdi. Erkaklar frontda jang qilayotgan bir paytda, ayollar, bolalar va qariyalar zavod va dalalarda tinimsiz mehnat qilib, urush harakatlari uchun oziq-ovqat, kiyim-kechak va qurol-yarog'ning uzluksiz ta'minotini ta'minladilar. Sanoat korxonalarini tezda harbiy ishlab chiqarishga yo'naltirildi, qishloq xo'jaligi mahsulotlari esa og'ir ishchi kuchi tanqisligiga qaramay maksimal darajada oshirildi. O'zbekistonning urush davridagi eng e'tiborga loyiq hissalaridan biri, ehtimol, Sovet Ittifoqining urushdan vayron bo'lgan hududlaridan kelgan 1,5 milliondan ortiq evakuatsiya qilinganlarni boshpana bilan ta'minlash va ularga g'amxo'rlik qilishdagi g'ayrioddiy insonparvarlik harakati edi [2]. Bunga yuz minglab yetim bolalar kiradi, ular ko'pincha o'zlari ham kam narsaga ega bo'lgan o'zbek oilalariga asrab olindi. Oilalar turli millat va e'tiqoddagi notanishlarga o'z uylarini va qalblarini ochgan bu chuqur insonparvarlik harakati o'zbek xalqining mehr-oqibati va saxovatining kuchli dalilidir. Bu mehmondo'stlik va o'zaro yordamning chuqur ildiz otgan madaniy qadriyatini aks ettiradi, O'zbekistonni urush vayronkorligi o'rtasida umid maskaniga aylantirdi. Ishlab chiqarishda ham, insonparvarlik yordamida ham bu jamoaviy sa'y-harakatlar umumiy g'alaba uchun ajralmas edi.

O'zbekistonda 9-may – Xotira va Qadrlash Kunining zamonaviy nishonlanishi chuqur xotira, hurmatli ehtirom va tinchlikka intilishning uyg'unligini o'zida mujassam etadi. Bu kun jamiyatning barcha qatlamlarini jalb qilishga mo'ljallangan turli marosimlar va jamoat tadbirlari bilan nishonlanadi. Ushbu marosimlarning markazida Toshkentdagi "Jasorat" monumenti kabi yodgorlik majmualari va obidalarga tashriflar bo'lib, u yerda halok bo'lganlar xotirasiga gulchambarlar qo'yiladi. Urush faxriylari va front orti mehnatkashlari bilan butun mamlakat bo'ylab uchrashuvlar tashkil etiladi, bu esa yosh avlodga urush haqidagi birinchi qo'l ma'lumotlarni eshitish va minnatdorchilik bildirish imkoniyatini beradi [1]. Bu o'zaro muloqotlar avlodlararo muloqot va tarixiy xotiraning bevosita uzatilishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Faxriylar va ularning oilalari uchun xayriya tadbirlari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tashabbuslari ham muhim o'rin tutadi, bu esa millatning qurbonlik qilganlarga g'amxo'rlik qilishga sodiqligini aks ettiradi [1], [2]. Davlat rahbariyati, shu jumladan Prezident Mirziyoyev, ushbu tadbirlarda faol ishtirok etib, kunning milliy ahamiyatini ta'kidlaydi va hukumatning tarixiy haqiqat hamda faxriylar farovonligiga sodiqligini mustahkamlaydi [4], [6]. Ommaviy axborot vositalari qahramonlik, fidoyilik va tinchlikning ahamiyati haqidagi hikoyalarni keng yoritib, keng jamoatchilikning ishtiroki va xabardorligini ta'minlaydi.

9-may – Xotira va Qadrlash Kunining muhim vazifasi yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi hal qiluvchi rolidir. Bu kun yoshlarga chuqur milliy g'urur, tarixga hurmat va tinchlikka bo'lgan qat'iy sadoqatni singdirish uchun kuchli ta'lim platformasi bo'lib xizmat qiladi. Maktab tadbirlari, tarixiy ma'ruzalar, hujjatli filmlar va faxriylar bilan bevosita muloqot orqali yoshlar o'z ajdodlari bugungi tinch hayotni ta'minlash uchun qilgan ulkan qurbonliklari haqida bilib oladilar [1]. Bu ta'lim shunchaki tarixiy faktlardan tashqariga chiqadi; u tinchlik qadrini va urushning halokatli oqibatlarini chuqur anglashni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, shu bilan milliy barqarorlik va uyg'unlikka tahdid soladigan har qanday xavf-xatarlarga qarshi kuchli ogohlik tuyg'usini rivojlantiradi [1], [2].

Ikkinchi jahon urushi qahramonlari va O'zbekiston tarixining Spitamen, Amir Temur va Jaloliddin Manguberdi kabi avvalgi davrlaridagi milliy himoyachilarni eslash orqali bu kun milliy o'zlikni va suverenitet hamda erkinlik uchun doimiy kurashni kengroq tushunishni mustahkamlaydi [3]. Tarixiy xotiraga bo'lgan bu keng qamrovli yondashuv o'tmish saboqlari unutilmasligini, balki kelajak avlodlarning axloqiy va fuqarolik asoslariga faol ravishda integratsiya qilinishini ta'minlaydi, ularni O'zbekiston uchun farovon va tinch kelajak qurishga ilhomlantiradi. Shunday qilib, bu bayram o'z merosini qadrlaydigan va millatning tinchliksevar ruhini himoya qilishga sodiq bo'lgan mas'uliyatli, vatanparvar fuqarolarni shakllantirishda tamal toshi bo'lib xizmat qiladi [3].

Xulosa

9-may – Xotira va Qadrlash Kuni O'zbekistonning mustaqil tarixiy xotiraga ega ekanligini, urushning fojiali oqibatlarini unutmaslikni va tinchlikning qadriga yetishni anglatadi. Bu kun Ikkinchi jahon urushida o'zbek xalqining misli ko'rilmagan qurbonliklari va qahramonliklarini, front va front ortidagi fidoyiliklarini yod etadi. "Xotira" va "Qadr" falsafasi orqali milliy o'zlikni mustahkamlab, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Bayram tinchlik, milliy birdamlik va avlodlararo bog'liqlik ramzi bo'lib, kelajak avlodlar uchun ogohlik va minnatdorchilik tuyg'usini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Kassymbekova, Botakoz, and Charles van der Leeuw. Postsovet Markaziy Osiyoda Xotiraning Siyosati. London: Routledge, 2020.
- [2] Urinboyev, Rustamjon. Sovet merosi Markaziy Osiyoda: Millat qurilishi va jamiyatlar transformatsiyasi. London: Routledge, 2022.
- [3] Morrison, Alexander, and Botakoz Kassymbekova (tahr.). Sovetdan keyingi Markaziy Osiyoda Xotira va Hokimiyat. London: Routledge, 2020.
- [4] Kassymbekova, Botakoz. "Xotira siyosati va Ikkinchi Jahon urushi Sovet Ittifoqidan keyingi Markaziy Osiyoda." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, vol. 39, no. 1, 2020, pp. 1-19.

[5] Morrison, Alexander. "Buyuk Vatan urushini qayta ko'rib chiqish: Zamonaviy Markaziy Osiyoda xotira va o'zlik." *Markaziy Osiyo Tadqiqoti*, vol. 39, no. 1, 2020, pp. 20-38.

[6] Djalilova, Dilfuza D. "Milliy o'zlik va Tarixiy xotira Sovetdan keyingi O'zbekistonda." *Markaziy Osiyo Tadqiqotlari Jurnal*, vol. 25, no. 1, 2020, pp. 45-60.

[7] Smith, David J. "Sovetdan Keyingi Davlatlarda Xotira Siyosati: Qiyosiy Nuqtai Nazar." *Yevropa-Osiyo Tadqiqotlari*, vol. 72, no. 5, 2020, pp. 759-780.

[8] Lipman, Maria. *Sovetdan Keyingi Rossiyada Xotira Siyosati*. London: Routledge, 2021.